

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ В ЗАКАРПАТТІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Марія Черепаня,

асистент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти, аспірант,
Мукачівський державний університет, м. Мукачево, Україна,
maria.cherepania@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.29038/2415-8143-2019-02-59-66>

Мета дослідження. Здійснити ретроспективний аналіз архівних джерел щодо відображення в них діяльності закладів інтернатного типу (дитячих притулків/будинків, дитячих поселень, допоміжних шкіл та спеціальних закладів) в Закарпатті першої половини ХХ століття. **Методи дослідження:** пошуково-бібліографічний – з метою вивчення архівних, фондів, описів та бібліографічних видань; контент-аналізу архівних матеріалів (законів, наказів, розпоряджень керівних органів влади; листування, звітна документація, статистична інформація тощо); хронологічний, ретроспективного логіко-системного аналізу – як основа вивчення становлення та розвитку закладів інтернатного типу Закарпаття першої половини ХХ століття. **Результат.** Достовірність історико-педагогічних досліджень забезпечується використанням архівних джерел. Їх об'єктивний та системний аналіз дає підстави для узагальнень та висновків щодо діяльності закладів інтернатного типу (дитячих притулків/будинків, дитячих поселень, допоміжних шкіл та спеціальних закладів) в контексті розробленої періодизації (I етап – 1901 – 1919 рр. – австро-угорський період (створення нормативно-правової бази для функціонування державних закладів інтернатного типу); II етап – 1919 – 1938 рр. – чехословацький період (удосконалення системи освітньо-виховної роботи у закладах інтернатного типу); III етап – 1939 – 1944 рр. – угорський період (поширення впливу на розвиток інтернатної освіти релігійних та громадських організацій)) та з урахуванням освітньої та соціальної політики держав, до складу яких територіально входило Закарпаття впродовж першої половини ХХ століття.

Ключові слова: заклади інтернатного типу, архівні джерела, Закарпаття.

Вступ (постановка проблеми). В умовах системних перетворень в Україні, які супроводжуються великою кількістю соціальних, економічних, морально-психологічних та інших проблем, допомога дітям, які знаходяться в закладах інтернатного типу є актуальним завданням сьогодення. Назріла потреба конструктивно-критичного і творчого осмислення позитивного досвіду минулого з організації діяльності закладів інтернатного типу, що збагатить сучасну педагогіку новими фактами й теоретичними положеннями. «Неодмінною умовою успішної дослідницької роботи історика на всіх етапах: від пошуку і виявлення джерел, їх систематизації і класифікації до наукової критики, встановлення вірогідності джерельної інформації, її інтерпретації. ... суттєво позначається на науковому рівні досліджень, сприяє об'єктивному висвітленню подій та явищ», - зазначають сучасні науковці І. Войцехівська, Я. Калакура, С. Павленко та ін. [1, с. 456]. Безумовно, фундаментом наукових історико-педагогічних праць є історіографія конкретної проблеми, що дає змогу визначити мету, завдання, наукову новизну дослідження. У наукових історико-педагогічних дослідженнях вагома роль належить архівним джерелам, оскільки вони містять інформацію про достовірність процесів та явищ, які відбувалися на певному етапі історичного розвитку суспільства. Об'єктивне висвітлення соціально-педагогічних основ становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття забезпечується аналізом архівних фондів Державного архіву Закарпатської області в м. Берегово [2]. З урахуванням особливостей історико-територіальних змін на закарпатських землях упродовж першої половини ХХ століття, дослідження архівних джерел щодо становлення та розвитку інтернатних закладів здійснюватимемо за такою періодизацією: I етап – 1901 – 1919 рр. – австро-угорський період (створення нормативно-правової бази для функціонування державних закладів інтернатного типу); II етап – 1919 – 1938 рр. – чехословацький період (удосконалення системи освітньо-виховної роботи у закладах інтернатного типу); III етап –

1939 – 1944 рр. – угорський період (поширення впливу на розвиток інтернатної освіти релігійних та громадських організацій).

Аналіз наукових публікацій з проблеми дослідження. Відповідно до тенденцій наукових досліджень у сфері вивчення проблеми становлення та розвитку закладів інтернатного типу виділяємо три напрями: *історико-педагогічний* вимір питання становлення, розвитку та діяльності закладів інтернатного типу (В. Виноградова-Бондаренко, Л. Гребінь, В. Золотоверх, О. Парашевіна, І. Плугатор, В. Покась, Л. Рябкина, Т. Янченко та ін); *історико-регіональний* аспект проблеми виникнення, становлення та розвитку інтернатних закладів, дитячих будинків і притулків, які досліджувалися А. Аблятиповим, О. Ільченко, Н. Касьяною, М. Соловей та ін.; *дослідження генези становлення закладів інтернатного типу в Закарпатті* (Б. Качур, А. Машкаринець-Бутко, П. Стрічик, М. Талапканич, В. Химинець). Разом з тим, слід зазначити, що в дослідженнях, які безпосередньо стосуються Закарпаття, переважно вивчається розвиток закладів інтернатного типу після 1945 р., і, відповідно, в них майже відсутня інформація щодо архівних джерел, які використовувалися для дослідження процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу.

Мета статті – здійснити ретроспективний аналіз архівних джерел щодо відображення в них діяльності закладів інтернатного типу (дитячих притулків/будинків, дитячих поселень, допоміжних шкіл та спеціальних закладів) в Закарпатті першої половини ХХ століття.

Матеріал і методи дослідження. Фонди Державного архіву Закарпатської області (м. Берегово, м. Ужгород), містять документально-фактологічні матеріали дорадянського періоду і включають матеріали про заклади інтернатного типу Австро-Угорського, Чехословацького та Угорського періодів, а також періоду переходу Закарпаття до складу Радянської України. Достовірність нашого дослідження підтверджується комплексом застосованих методів дослідження, серед яких: *пошуково-бібліографічний* – з метою вивчення архівних фондів, описів та бібліографічних видань; *контент-аналізу* архівних матеріалів (законів, наказів, розпоряджень керівних органів влади; листування, звітна документація, статистична інформація тощо); *хронологічний, ретроспективного логіко-системного аналізу* – як основа вивчення становлення та розвитку закладів інтернатного типу Закарпаття першої половини ХХ століття.

Результати дослідження. Вичерпна інформація про діяльність різноманітних закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття міститься у фондах: Ф. 7 Поджупан Ужанской жупы Венгерского королевства, г. Ужгород, 1916 г.; Ф. 28 Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1932-1936 рр.; Ф. 29 Президія Цивільної Управи Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1919-1928 рр.; Ф. 37 Реферат Соціальної Опіки Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1920-1929 рр.; Ф. 63/30 Цивільна управа Підкарпатської Русі (VI відділ), м. Ужгород, 1927 р.; Ф. 151 Правление Мукачевской греко-католической епархии, г. Ужгород, 1918 г.; Ф. 779 Державне заведення для глухонімих, г. Ужгород, 1938-39 гг.; Ф. 1043 Филиал Мукачевского Государственного детского приюта, г. Берегово, 1928 г.; Ф. 1483 Мукачівський державний дитячий будинок, 1945 р.; Ф. Р-177 Уполномоченный Народной Рады Закарпатской Украины по делам просвещения г. Ужгород Закарпатской Украины, 30 марта 1945 г. – 11 сентября 1945 г.). Всього із зазначених фондів нами опрацьовано 170 справ. Особливістю вищевказаних фондів є те, що кожен із них представляє собою сукупність справ, що стосуються окремих закладів інтернатного типу (наприклад, Ф. 1489 «Мукачівський державний дитячий притулок, м. Мукачеве Бережської жупи, 1903-1944 рр.», Ф. 779 «Державний заклад для глухонімих, м. Ужгород, 1908-1943 рр.»), які діяли в досліджуваний період, і відображають їх переписку з органами управління освітою, соціальної опіки, Міністерствами та відомствами, а також організаційні (кількість вихованців, штатний розпис) та матеріально-технічні (зарплата педагогів, медичного персоналу, відомості про надходження, закупівлі паливного матеріалу, харчування, одяг, взуття та ін. витрати на утримання вихованців, заробітна платня, премії, нагороди тощо) питання; інформацію про навчально-методичну роботу (навчальні плани,

розклади уроків, методичні рекомендації для вчителів з питань навчання та виховання, успішність школярів); звітну документацію тощо.

Окремої уваги заслуговують ті архівні фонди, які дають можливість ознайомитися з особливостями діяльності сирітських судів та відділів соціальної опіки, як-от: Ф. 160 Сирітський суд Мараморошської адміністративної експозитури, м. Хуст Мараморошської жупи, 1939-1944 рр.; Ф. 668 Сирітський суд Бережської жупи, м. Берегове, 1853-1944 рр.; Ф. 875 Сирітський суд Ужанської жупи, м. Ужгород, 1890-1918 рр.; Ф. 883 Ужгородське опікунське управління, м. Ужгород, 1922-1935 рр.; Ф. 1021 Сирітський суд тимчасово адміністративно об'єднаних Бережської та Угочанської жуп, м. Берегове, 1930-1935 рр.; Ф. 1157 Канцелярія соціальної організації при Міністерстві внутрішніх справ Угорщини по Бережській жупі, м. Берегове, 1940-1944 рр.; Ф. 1181 Крайове управління опіки над молоддю, м. Ужгород, 1924-1938 рр. та ін.

Детальніше зупинимося на аналізі окремих фондів, які дозволили здійснити об'єктивний аналіз соціально-педагогічних основ становлення та розвитку інтернатних закладів Закарпаття першої половини ХХ століття.

Цінним у рамках нашого наукового дослідження є *Фонд 1489 «Мукачівський державний дитячий притулок, м. Мукачеве Бережської жупи, 1903-1944 рр.»*, який складається з 419 справ, що відображають діяльність цього інтернатного закладу. Зокрема, ми отримуємо інформацію про Розпорядження Міністерства внутрішніх справ Угорського королівства щодо діяльності дитячих притулків, створення будинків для немовлят (оп. 1, спр. 30, 4 арк., 1918 р.), про переписку із Земським Урядом Підкарпатської Русі (оп. 1, спр. 108, 55 арк., 1931-1934 рр.) та з Рефератом соціальної опіки Підкарпатської Русі щодо заснування інтернату для сліпих дітей в м. Мукачеві (оп. 1, спр. 55, 21 арк., 1922 р.), покращення умов харчування та проживання дитячого будинку сімейного типу в с. Подгерінг (тут: сьогодні входить до складу м. Мукачеве – прим. М.Ч.) (оп. 1, спр. 226, 18 арк., 1943 – 1944 рр.), а також про відселення дітей з дитячого притулку м. Надь Севлюш у 1944 р. у зв'язку зі складними умовами їх утримання (тут: сьогодні м. Виноградів – прим. М.Ч.) (оп. 1, спр. 227, 65 арк., 1943 р.).

Питання організаційного характеру відображені в переписці Мукачівського дитячого будинку з Міністерством соціальної опіки Чехословаччини, а саме: вимоги щодо режиму дня, функціональні обов'язки персоналу дитячого будинку тощо (оп. 1, спр. 76, 27 арк., 1925-1926 рр.); шкільні табелі вихованців Мукачівського дитячого притулку (оп. 1, спр. 80, 4 арк., 1925 – 1928 рр.), їх облікові картки (оп. 3, спр. 1, 2 арк., 29.10.1913 – 09.01.1915 рр.), статистичні відомості про вихованців (оп. 1, спр. 26, 27 арк., 10.01.1914 - 09.03.1914 рр.), (оп. 1, спр. 161, 56 арк., 1935 - 1936 рр.), (оп. 1, спр. 183, 25 арк., 1935 - 1937 рр.). Слід зазначити, що ще на початку ХХ століття угорський уряд зацікавився питанням освіти ромських дітей, зокрема зарахування їх до дитячих притулків, про що засвідчує Розпорядження Міністерства внутрішніх справ «Про кочових циган» (оп. 1, спр. 11, 9 арк., 1907 - 1916 рр.), а також інші документи, пов'язані з цим питанням (оп. 1, спр. 10, 14 арк., 12.11.1875 - 11.12.1916 рр.). Цікавим у плані навчання й виховання дітей у санаторній школі в с. Поляна, де на лікуванні перебували вихованці з Мукачівського дитячого будинку, які хворіли на туберкульоз, є переписка з Міністерством соціальної опіки Чехословаччини, Земським урядом Підкарпатської Русі та громадською організацією «Вчительська громада» щодо організації для хворих дітей шкільного навчання материнською мовою (оп. 1, спр. 135, 73 арк., 1933 – 1935 рр.).

По завершенню I Світової війни нагальними були питання щодо розробки заходів, спрямованих на пониження смертності новонароджених (оп. 1, спр. 31, 32 арк., 1918 р.), обов'язкове грудне вигодовування немовлят, їх розміщення в дитячих будинках разом з матерями або годувальницями (оп. 1, спр. 13, 21 арк., 1908 – 1919 рр.). Так, загальна інформація про діяльність Державного дитячого будинку в м. Мукачеві представлена у звіті за 1918 рік (оп. 1, спр. 32, 13 арк., 20.10.1919 р.), Фінансові документи діяльності дитячого будинку стосуються: бюджету на 1933 р. (оп. 1, спр. 128, 73 арк., 1932 - 1933 рр.), субвенцій

на лікування та навчання дітей-інвалідів (оп. 1, спр. 108, 55 арк., 1931 - 1934 pp.), витрат на матеріально-технічне забезпечення (оп. 1, спр. 121, 43 арк., 1932 - 1933 pp.) тощо. Документи окремих справ засвідчують про переписку з Державною лігою захисту дітей Угорщини про випадки направлення вихованців з інших регіонів Угорської імперії на утримання до дитячих будинків у м. Мукачево та м. Надь Севлюш (оп. 1, спр. 12, 7 арк., 1908 – 1918 pp.). Вичерпну інформацію про основні розпорядження Міністерства внутрішніх справ Угорщини знаходимо в інформаційному віснику «Повідомлення для післядипломної освіти територіальних управителів угорських державних дитячих притулків» (оп. 1, спр. 31, 32 арк., 1918 p.). Також у фонді ми знаходимо документи з інформацією про навчання та вимоги до претендентів, які бажали працевлаштуватися вихователями-доглядальницями до дитячих будинків (оп. 1, спр. 218, 10 арк., 1940 - 1942 pp.), інформацію про оплату праці (оп. 1, спр. 224, 9 арк., 30.01.1943 – 16.03.1944 pp.).

Щодо Чехословацького періоду, то Ф. 1489 містить тексти Закону 1920 р. «Про соціальну опіку молоді в Чехословацькій республіці» (оп. 1, спр. 37, 19 арк., 1920 p.) та Закону 1928 р. «Про всиновлення» (оп. 1, спр. 150, 57 арк., 1934 p.). У контексті виконання законів важливою є переписка дитячого будинку з Міністерством внутрішніх справ Угорщини та адміністрацією Королівського державного дитячого будинку м Мукачево щодо створення дитячих будинків/притулків сімейного типу у с. Мезокосонь (тут: сьогодні с. Косино, Берегівського району – прим. М.Ч.) (оп. 1, спр. 220, 42 арк., 02.01.1942 – 03.01.1944 pp.).

Події II Світової війни зумовили прийняття ряду документів, які мали на меті забезпечити безпеку вихованців та педагогічного й медичного персоналу дитячого будинку (оп. 1, спр. 239, 37 арк., 11.03.1944 - 12.10.1944 pp.).

У фонді 1489 знаходимо ряд справ, які регламентують діяльність Королівського Державного дитячого будинку в м Мукачево після приєднання Закарпаття до складу Радянської України, а саме розпорядження й постанови Уповноваженого Народної Ради Закарпатської України щодо перейменування Королівського державного дитячого будинку м. Мукачево (оп. 2, спр. 140, 4 арк., 1945 p.), передачі майна Королівського державного дитячого будинку м. Мукачево, у тому числі й дитячого будинку в м. Надь Севлюш, під заклади, що призначалися для інвалідів війни та праці (оп. 2, спр. 143, 8 арк., 01.11.1944 – 20.02.1946 pp.), інформація про працівників інтернатних закладів (оп. 1, спр. 235, 14 арк., 24.01.1944 – 01.01.1945 pp.).

Окремої уваги заслуговує *Фонд 779 «Державний заклад для глухонімих, м. Ужгород, 1908-1943 pp.»*, який вміщує 274 справи. Серед справ переважно зберігаються документи про діяльність закладу в періоди перебування закарпатських земель у складі Австро-Угорщини, Чехословацької республіки, Угорщини, як-от: класні журнали (оп. 1, спр. 1, 12 арк., 1908 - 1909 pp.), (оп. 1, спр. 2, 9 арк., 1920 - 1921 pp.), (оп. 1, спр. 5, 10 арк., 1920 - 1921 pp.), (оп. 1, спр. 7, 7 арк., 1920 - 1921 pp.), (оп. 1, спр. 237, 12 арк., 1941 - 1942 pp.); таблиці успішності вихованців (оп. 1, спр. 233, 5 арк., 1938 - 1939 pp.), (оп. 1, спр. 234, 5 арк., 1938 - 1939 pp.), (оп. 1, спр. 240, 34 арк., без дати); фінансові документи, серед яких касові книги (оп. 1, спр. 236, 28 арк., 1939 - 1941 pp.), (оп. 1, спр. 238, 38 арк., 1942 - 1944 pp.), книга обліку продуктів (оп. 1, спр. 239, 84 арк., 1942 - 1945 pp.) і т.п.

Архівні матеріали про діяльність закладів інтернатного типу Чехословацького періоду представлені великою кількістю фондів. Найпотужнішими за кількістю справ із питань діяльності закладів інтернатного типу, а також особливостей соціального захисту та опіки дітей цього періоду є Ф. 28 «Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород» (1919 - 1938 pp.), який зберігає 24.418 справ та Ф. 37 «Реферат соціальної опіки Підкарпатської Русі, м. Ужгород» (1919 - 1939 pp.), в якому зберігається 2.036 справ. Нижче подаємо більш детальний аналіз цих фондів.

У *Фонді 28 «Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1919 - 1938 pp.»* достатньо повно представлено документи, які характеризують діяльність шкільного реферату – адміністративного відділу Підкарпатської Русі, який керував справами освіти та

шкільництва. Зокрема, тут зберігається переписка шкільного реферату з Міністерством шкільництва та народної освіти Чехословаччини, Земським урядом Підкарпатської Русі, школами та закладами інтернатного типу закарпатського краю щодо: «Правового та матеріального становища вчителів у закладах для глухонімих у Словаччині та Підкарпатській Русі» (оп. 2, спр. 2316, 37 арк., 12.05.1933 – 13.06.1937 рр.), «Призначення вихователя інтернату для дівчат при Мукачівській державній вчительській семінарії» (оп. 2, спр. 884, 37 арк., 30.06.1925 – 28.08.1929 рр.), «Про відкриття дитячого притулку при державному будинку для глухонімих в Ужгороді» (оп. 2, спр. 603, 78 арк., 01.02.1924 – 17.05.1924 рр.); наявні також нормативні документи: «Посадові обов'язки працівників інтернату при державній гімназії в м. Ужгороді» (оп. 2, спр. 2799, 21 арк., 25.10.1936 – 01.11.1936 рр.), «Розпорядження Міністерства шкільництва та народної освіти Про призначення інструкторів у школи для глухонімих» (оп. 2, спр. 2142, 7 арк., 23.06.1932 – 23.03.1936 рр.); статистичні дані: «Списки вихованців інтернатів» (оп. 9, спр. 300, 140 арк., без дати), «Списки школоповинних дітей (глухонімих, сліпих, з фізичними вадами, розумововідсталих)» (оп. 2, спр. 1405, 143 арк., 08.01.1930 – 28.01.1935 рр.).

В окремих справах наявні документи (статути, посадові інструкції, протоколи з'їздів тощо), які висвітлюють питання підготовки та підвищення професійної компетентності як медичних, так і педагогічних працівників закладів інтернатного типу: «Статут вчительської спілки глухонімих» (оп. 3, спр. 844, 16 арк., 03.04.1929 – 20.02.1930 рр.), «Про участь у IV З'їзді з вивчення дітей, м. Братислава, 24 вересня 1930 р.» (оп. 2, спр. 1701, 42 арк., 09.10.1930 – 24.11.1930 рр.), «Звіт про поїздку на II З'їзд фахових учителів для глухонімих, м. Пльзень, з 30.06 по 04. 07. 1925 року» (оп. 5, спр. 418, 218 арк., 03.04.1925 – 12.02.1926 рр.), «Протокол перших загальних зборів «Товариства соціальної опіки над сліпими» Підкарпатської Русі та повідомлення дирекціям шкіл про вступ учителів у товариство» (оп. 3, спр. 940, 57 арк., 21.02.1930 – 04.07.1932 рр.), «Кваліфікаційні листи вчителів державного притуку в Севлюші» (оп. 2, спр. 1838, 8 арк., 27.11.1930 – 08.05.1931 рр.).

Велика увага Чехословацьким урядом приділялася питанню запобіганню проявів негативної соціальної поведінки в дітей та підлітків. Саме тому, Земським урядом Підкарпатської Русі було видано ряд циркулярів та розпоряджень щодо боротьби з дитячою безпритульністю та жебракування, а також розроблено заходи з їх подолання «Oběžník č. 3. Věs: Žebrota dětí na Podk. Rusi» (оп. 7, спр. 314, 9 арк., 26.11.1935 – 29.01.1936 рр.). Вирішення цього питання відбувалося також шляхом залучення до навчання дітей ромської національності. Зокрема, у справі «Отчет об открытии цыганской школы в г. Ужгороде» (оп. 7, спр. 158, 4 арк., 1926 р.), ми отримуємо інформацію про відкриття першої на теренах Європи циганської школи, а також про особливості її організації та проблеми навчального процесу.

У 1920 р. Чехословацьким урядом був створений Реферат соціальної опіки в м. Ужгороді, інформація про діяльність якого зібрана у *Фонді 37 «Реферат соціальної опіки Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1919 - 1939 рр.»*. Зокрема, важливу інформацію про організацію діяльності дитячих будинків, лікувальних колоній та інших інтернатних закладів подають такі документи: «Статут Чехословацького державного будинку для дітей з відхиленнями у Великому Севлюші (тут: сьогодні м. Виноградів – Ч.М.)» (оп. 1, спр. 430, 30 арк., 27.03.1926 – 20.09.1926 рр.), «Статут дитячого сиротинцю в с. Нересниця» (оп. 1, спр. 396, 75 арк., 27.04.1925 – 05.12.1925 рр.), «Статут притулку для матерів позашлюбних дітей в м. Мукачеві» (оп. 1, спр. 259, 61 арк., 29.01.1923 – 21.11.1923 рр.), «Статут Ради опіки молоді в Підкарпатській Русі, м. Мукачево» (оп. 1, спр. 151, 26 арк., 04.10.1922 – 28.05.1923 рр.), «Посадові інструкції працівників будинку для дітей з відхиленнями у Великому Севлюші» (оп. 1, спр. 262, 22 арк., 16.11.1923 – 15.08.1924 рр.), «Посадові обов'язки працівників закладу для дітей з фізичними вадами в м. Мукачеві» (оп. 1, спр. 430, 30 арк., 27.03.1926 – 20.09.1926 рр.), «Правила внутрішнього розпорядку в Чехословацькому державному будинку для сліпих дітей» (оп. 1, спр. 147, 37 арк., 18.12.1922 – 14.12.1923 рр.), «Розпорядження Міністерства соціальної опіки Про Забезпечення умов праці для

працівників закладів опіки про молодь у Словаччині та Підкарпатській Русі» (оп. 1, спр. 336, 22 арк., 23.08.1924 – 11.12.1925 рр.).

У Ф. 37 наявні розпорядження Міністерства соціальної опіки Чехословаччини, листування з Рефератом соціальної опіки в м. Ужгороді, Мукачівським державним дитячим будинком щодо відкриття дитячих оздоровчих колоній у Бичкові, Вилоку, Чинадієві (оп. 1, спр. 398, 35 арк., 2.07.1925 – 19.07.1926 рр.), у Квасах та Анталовцях (оп. 1, спр. 396, 75 арк., 27.04.1925 – 05.12.1925 рр.), в Полянні (оп. 1, спр. 258, 48 арк., 18.06.1923 – 27.11.1925 рр.). Також у ряді справ Ф. 37 можемо побачити фінансові звіти: Мукачівського державного дитячого притулку (оп. 1, спр. 335, 39 арк., 07.07.1924 – 26.03.1925 рр.), Ужгородського інтернату для глухонімих дітей (оп. 1, спр. 257, 24 арк., 14.02.1923 – 28.12.1923 рр.), Севлюшського будинку для дефектних дітей (оп. 1, спр. 197, 50 арк., 24.12.1923 – 10.03.1924 рр.) та ін.

У роки перебування закарпатських земель у складі Чехословацької республіки вагомою була діяльність уряду, спрямована на захист дитинства та материнства. Зокрема, ряд справ Ф. 37 вміщує документи про створення та діяльність консультацій для матерів і дітей: «Огляд діяльності консультацій охорони материнства та дитинства при відділенні Чехословацького Червоного Хреста в Підкарпатській Русі» (оп. 1, спр. 146, 51 арк., 08.12.1922 – 29.04.1925 рр.), «Звіт Мукачівської дитячої консультації «Нашим дітям» за час від жовтня 1921 р. по травень 1926 р.» (оп. 1, спр. 426, 4 арк., 1926 р.), «Звіт про діяльність консультацій охорони материнства та дитинства відділення Чехословацького Червоного Хреста в Підкарпатській Русі» (оп. 1, спр. 396, 75 арк., 27.04.1925 – 05.12.1925 рр.),

У чехословацький період, подібно до австро-угорського, дітей з дитячих притулків Підкарпатської Русі направляли до дитячих будинків, прийомних сімей або ж на навчання до Чехії та Моравії. Тому, у *Фонді 29 «Президія Цивільного Управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1919 - 1928 рр.»* (2.386 справ) представлено справи, які містять переписку дитячих будинків з Президією Цивільної управи Підкарпатської Русі, Товариством Чехословацького Червоного Хреста з цього питання, зокрема до справи включені й списки закарпатських дітей, відправлених до Чехії та Моравії в період з 1920 р. по 1927 р. (оп. 3, спр. 588, 55 арк., 11.05.1927 – 27.05.1927 рр.). Розпорядження Міністерства соціальної опіки Чехословаччини щодо розміщення дітей з Підкарпатської Русі в Чехії та Моравії знаходимо також і у Ф. 37 (оп. 1, спр. 260, 7 арк., 18.01.1923 – 18.04.1923 рр.). Інформація щодо фінансових зобов'язань інших держав, діти з яких перебувають на вихованні в дитячих будинках, прийомних сім'ях Підкарпатської Русі представлена у *Фонді 63 - 30 с «Цивільна управа Підкарпатської Русі в Ужгороді. VI відділ, 1927 р.»* у «Переписці з Міністерством соціальної опіки і установами соціальної опіки про організацію повернення боргів установам соціальної опіки за утримання і виховання дітей-сиріт іноземних держав в дитячих приютах Підкарпатської Русі» (оп. 2, спр. 896, 39 арк., 19.04.1927 – 20.05.1927 рр.).

Фонд 151 «Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, м. Ужгород (1646 – 1948 рр.)» містить 58.344 справ. Ми опрацювали тільки ті описи й справи, які інформують про діяльність дитячих притулків, створених при греко-католицьких парафіях. Зокрема, це «Відомості про стан сирітського притулку «Святої сім'ї» в м. Хуст» (оп. 24, спр. 194, 4 арк., 02.06.1939 р.) та діяльність сирітського пансіону для дівчат «Ержебет» в м. Ужгород (оп. 20, спр. 124, 57 арк., 24.08.1918 – 05.12.1918 рр.), (оп. 20, спр. 163, 49 арк., 19.10.1920 – 05.02.1933 рр.). У Ф. 151 знаходимо чимало справ, пов'язаних з перепискою Августина Волошина – відомого політичного, громадського, релігійного та освітнього діяча Закарпаття першої половини ХХ століття – з регентським комісаріатом Підкарпаття та єпископом Мукачівської греко-католицької єпархії щодо надання фінансової допомоги дитячому притулку в м. Хуст (оп. 24, спр. 894, 7 арк., 07.04.1943 – 23.09.1943 рр.), (оп. 24, спр. 529, 5 арк., 01.06.1941 – 11.07.1941 рр.).

Додаткову інформацію про діяльність філіалів, себто відокремлених підрозділів Мукачівського державного дитячого притулку отримуємо з *Фонду 1043 «Філія Мукачівського дитячого будинку, м. Берегове, 1926 - 1944 рр.»* (усього 17 справ), а саме: про

організацію навчального процесу для вихованців дитячого притулку, зокрема питання мови навчання (оп.1, спр. 5, 21 арк., 19.08.1931 – 31.12.1931 pp.), про матеріальне забезпечення притулку (оп. 1, спр. 1, 21 арк., 28.05.1926 – 30.11.1926 pp.), (оп.1, спр. 17, 161 арк., 03.01.1944 – 26.09.1944 pp.), прохання до благодійних організацій про підтримку в організації свят у дитячому притулку (оп.1, спр. 12, 26 арк., 14.01.1939 – 04.12.1939 pp.) і т.ін.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши великий масив архівних джерел Державного архіву Закарпатської області та з урахуванням хронології можемо констатувати, що наше дослідження діяльності закладів інтернатного типу базується на аналізі на узагальненні даних про: Австро-Угорський період 4 фондами, 16 справами; Чехословацький період – 8 фондами, 127 справами; Угорський період – 5 фондами, 27 справами. Аналіз фондів та справ дозволяє виокремити такі групи документів: 1) нормативні акти (закони, циркуляри, накази, розпорядження Міністерств, територіальних управлінь освітою та соціальною опікою тощо); 2) звітна інформація (статистичні дані про кількість закладів інтернатного типу, вихованців, фінансові звіти); 3) навчально-виховна документація (класні журнали, табелі); 4) матеріали роботи конференцій, з'їздів, курсів підвищення кваліфікації працівників закладів інтернатного типу, посадові інструкції; 5) особові справи вихованців закладів інтернатного типу. Їх вивчення дозволяє системно й ґрунтовно дослідити процес становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття, обґрунтувати соціально-педагогічні основи та тенденції їх розвитку на різних історичних етапах. Перспективними напрямками подальших розвідок є системний аналіз змісту архівних джерел інших історичних періодів, введення їх до наукового обігу.

Джерела та література

1. Історичне джерелознавство: Підручник / Ярослав Степанович Калакура, Ірина Нінеліївна Войцехівська, Світлана Федорівна Павленко та ін. –К.: Либідь, 2002. – 488 с.
2. Перелік фондів Державного архіву Закарпатської області / Державний архів Закарпатської області. Повітовий музей Сату-Маре. Румунія. – Ужгород – Сату-Маре, 2004. – 186 с.

References

1. Kalakura Ya. S., Voitsekhivska I. N., Pavlenko S. F. ed. 2002. Istorychne dzhereloznavstvo [Historical Source Studies] Kyiv: Lybid.
2. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti. Povitovy muzei Satu-Mare. Rumuniia ed. 2004. Perelik fondiv Derzhavnoho arkhivu Zakarpatskoi oblasti [List of funds of the State Archives of the Transcarpathian region] Uzhhorod – Satu-Mare.

Черепаня Марія. *Архивные источники о деятельности учреждений интернатного типа в Закарпатье первой половины ХХ века. Цель исследования.* Осуществить ретроспективный анализ архивных источников на предмет отражения в них деятельности учреждений интернатного типа (детских приютов / домов, детских поселений, вспомогательных школ и специальных учреждений) в Закарпатье первой половины ХХ века. **Методы исследования:** поисково-библиографический - с целью изучения архивных, фондов, описаний и библиографических изданий; контент-анализа архивных материалов (законов, приказов, распоряжений руководящих органов власти; переписки, отчетная документация, статистическая информация и т.д.); хронологический, ретроспективного логико-системного анализа - как основа изучения становления и развития учреждений интернатного типа Закарпатья первой половины ХХ века. **Результаты исследования.** Достоверность историко-педагогических исследований обеспечивается использованием архивных источников. Их объективный и системный анализ дает основания для обобщений и выводов относительно деятельности учреждений интернатного типа (детских приютов/домов, детских поселений, вспомогательных школ и специальных учреждений) в контексте разработанной периодизации (I этап – 1901 - 1919 - австро-венгерский период (создание нормативно-правовой базы для функционирования государственных учреждений интернатного типа), II этап – 1919 - 1938 - чехословацкий период (совершенствование системы образовательно-воспитательной работы в учреждениях интернатного типа) III этап – 1939 - 1944 - венгерский период (распространение влияния на развитие интернатного образования религиозных и общественных организаций)) и с учетом особенностей образовательной и социальной политики государств, в состав которых территориально входило Закарпатье в течение первой половины ХХ века.

Ключевые слова: учреждения интернатного типа, архивные источники, Закарпатье.

Cherepania Mariia. *Archive sources about the residential institutions activity in the Transcarpathia in the first half of the 20th century.*

The purpose of the study is the archival sources which reflect the residential institutions (orphanages / homes, children's settlements, auxiliary schools and special institutions) activity in Transcarpathia in the first half of the twentieth century retrospective analysis.

The method of the study: bibliographic search is for the purpose of studying archives, foundations, descriptions and bibliographic publications; archival materials (laws, orders, orders of the governing authorities, correspondence, accounting documentation, statistical information, etc.) content analysis; chronological, retrospective logical-system analysis as a basis for studying the residential institutions formation and development in the Transcarpathian region in the first half of the twentieth century.

Here are the research results and scientific novelty. The State Archives of the Transcarpathian region archival sources study and taking into account the chronology (the first stage - 1901-1919 - Austro-Hungarian period (the residential type state institutions functioning the legal basis creation); the second stage - 1919 - 1938 - Czechoslovak period (the educational and educational work of residential institutions system improvement), the third stage - 1939 - 1944 - the Hungarian period (the religious and public organizations influence on boarding school education development) of our research we can state that our research is based on the analysis of summarizing information on: Austro-Hungarian period 4 funds, 16 cases; Czechoslovak period - 8 funds, 127 cases; Hungarian period - 5 funds, 27 cases. The analysis of funds and cases allows to select the following groups of documents: 1) normative acts (laws, circulars, orders, orders of the Ministries, territorial departments of education and social welfare, etc.); 2) reporting information (statistics on the residential institutions number, pupils, financial statements); 3) educational documents (class journals, tapers); 4) materials of work of conferences, congresses, training courses for residential institutions employees, job descriptions; 5) the boarding type institutions pupils' personal affairs.

Here is the practical significance of the study. Materials for publication, its main provisions and conclusions can be used during the teaching of such disciplines as: "History of Pedagogy", "Pedagogy", "Comparative Pedagogy", and they can also be used to write scientific historical and pedagogical studies.

Key word: boarding schools, archival sources, Transcarpathia.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2019 р.